

Nemet Veyselli

(əvvəli ötən saylarımda)

...Əlbəttə, mənim indiyə qədər və bundan sonra söylədiklərim bəzi adamlar üçün az əhəmiyyətli və mənasız görünə bilər. Deyərki, hər xırda episodları, məqamları oxucuya təqdim etməyin nə mənası? Məgər həyatda daha iri, geniş miqyaslı məqamlar yoxdurmu? Ümumiyyətə, bütün bunları geniş oxucu auditoriyasına çıxarmağın nə əhəmiyyəti?

Bu cür düşüncənlər də tapılacaq. Bu qəbil düşünen, bu cür fikirləşən adamlara, səmimiyyətimə inanın, hörmətə yanaşram. Mənim şəxsi və ailəvi ağrılarım çoxları üçün az əhəmiyyətlidir. Onlar diqqətlərini belə mətləblər üstündə cəmləşdirməyə də bilər və buna haqları da çatır.

Medalın o biri üzünü çevirək. Neçə vaxtdan bəri sizə söylədim həyat mərhələlərini, o əhvəlatları, hadisə və ağrıları siz yox, mən şəxsən özüm yaşamışam. Bu ağrılar, bu hissələr ürəyimdən dəfələrlə keçib. Başında gələnləri, neçə gündən bəri sizə uzunuzadı söylədiklərim mənim həyatımı. Təsvir edilənlər, söylenilənlər xırda hissəldimi, bəşəridimi, əzizlərim, həyatımın karuselini ha yana fırladırsan, fırlat - mən bunlardan yan keçə bilərəm. Bu taleyim, Tanrıının işidir.

Uşaq vaxtı ən çox nədən qorxurdum...

Arzularım...

Evimizin üstü adı küləşlə örtülmüşdü. İndi sizin təsəvvür etdiyiniz, gördüyüün Estoniya, ya da Finlandiya dam örtükleri o zamanlar nağıll kimi səslənirdi. Evinizin damının orta direyi vardi. Buna direktmi deym, tirmi deym - o, evin bütövlükə damını iki - sağ və sol hissəyə böldü. Güneyə, quzeye tərəf və bu hissələrin üstü də qom-qom küləşlə örtülmüşdü. Taxılın küləşini qom-qom toplayırdılar və onu böyür-böyüre dama, sallamaların, qabırğaların üstünə düzürdülər. Küləş örtüyü yağışın, qarın qabağını kəsirdi.

Allah eləməsin, evin içində gurhagur yanan sobadanmı və ya başqa səbəbdənmi damın üstündəki quru küləşə od düşdürü, bu bizim üçün əməlli-başlı faciyəydi. Qişın oğlan çağında neyleyəcəkdir? Material dalınca Martuniyə, ya da Füzuliye gedəcəkdinmi? Nə ilə gedəcədin, neçə gedəcədin? Lap deyək ki, getdin. Kənd yerində o qədər pulu, o qədər vəsaiti həradan tapacaqdın? Deyək ki, lap dərin-dərin düşündün, Ağdamda getmək istədin, bəlkə də o zamanlar Ağdamda tikinti materialları tapmaq mümkündü. Təkrar edirəm, uzaq yol, pul yox, yeddi-səkkiz yaşılı uşaq bunların

Geriya yol varmı...

öhdəsindən gələ bilərdimi? Evinizin damına od düşəcəyini təsəvvürümə getirəndə, bundan sonra ailəmizin hansı müsibətlərlə üzləşəcəyini gözümüz qabağına getirəndə, az qalırdı bəşəma hava gəlsin.

Kəndimizdə nadir hallarda güclü küləklər əsəndə də o cür hissələr keçirirdim.

Uşaqlıq illərimdə nə haqda düşünürdüm, nə haqda fikirləşirdim?

Camışımız, qoyunlarımız qışdan sağ-salamat yaza çıxısn. İlahi, alagöz, qaragöz qoyunlarımız balalayanda, ya da "Təpəl" camışımız doğanda necə də sevinirdim! Yenice doğulmuş quzular, camış balası ilk addımlarını atanda, elə bil dünyani mənə verirdilər.

Hərbi qulluğa yollanana qədər evimizdə radio, elektrik xətti, televizor görməmişəm. Adalarını çəkdiyim məişət cihazları kənddə az-az adamlara məsusdu. Martunidə, Füzulidə radio qovşağı, televiziya verilişləri fəaliyyət göstərirdi.

Yaddaşım məni aldatmırısa, Veysəlliye elektrik xətti təqribən 1961-ci ildə çəkilib. Artıq o zaman mən hərbi qulluqda (1961-1964), Odessada, Qara dənizin sahillərində ayaq döyürdüm. Maraqlıdı, niyə Veysəlliye elektrik xətti belə gec çəkilib? Təkcə elə bizim kəndəm? Bəs Dördlər, Cəmili, Yuxarı və Aşağı Divanalılar? Acinacaqlı hal o idi ki, elektrik enerjisi xəttinin haraya, nə vaxt çəkiləcəyini - Füzulidəmi, Bakıdəmi, Stepanakertdəmi layihələşdirən məmurlar bu xətərin üstündə yaşayan Azərbaycan kəndlərinin taleyini, isteklərini nezərə almırlılar. Kərgədən buynuzlu elektrik direkləri, yüksək gərginliyə tab gətirən naqılırlar Azərbaycan kəndlərinin üstündən, böyük-başından keçib, sabiq DQMViN yaşayış məskənlərinə doğru gedirdi. Üstəlik də erməni kəndlərinə gedən kommunikasiya xətləri azərbaycanlıların münbit və əkin-biçinə yararlı torpaqlarını yararsız hala salırdılar. Bu sözləri kinayə ilə deyirəm. Eşq olsun o zamanlar Martunidə, Füzulidə, Stepanakertdə, Bakıda, lap ele Moskva-da fəaliyyət göstərən məmurlar! Rəhbər vəzifələr tutan azərbaycanlılara, Azərbaycan vətəndaşlarına!

Biz sonralar, çox sonralar bütün bu gorazehinliyin acı neticələrini açıq şəkildə gördük.

...İndi hara gedim? Kimin darvazasını döyüm? Dünyanın heç bir yerində - nə soyuq Rusiyada, nə də Ukraynada, Malayziya və Şotlandiyada, Almaniya, Baltıktrafi ölkələrdə, Moldova və Gürcüstanda, Abxaziyada Veysəlliideki qədər gözəl və rahat şəraitli ocağa rast gelməmişəm. Başqa məməkətlərde gecəlediyim evlərin heç birinin divarları canımı qızdırımayıb. Mənən, ruhən sakitləşirdim.

Atamın, anamın əllerinin hərəreti hopdurulmuş divarlarına baxırdım - anamın, qardaşlarının irilmiş sıfətləri, qonum-qonşuların gül üzərlərini gözlərim qabağına gelirdi. Ailəmizdə var-dövlət heç zaman xoşbəxtlik və bəxtəverlik meyari olmayıb. Adı şəyərən sevinmişəm - anamın, qardaşlarının təbəssümündən, "Təpəl"in, qoyunların gövşəmeyindən, yaz gələndə qapımızdakı cüt tut ağaclarının qol-budaqlarının tumurcuqlamasından.

Dönüklük və düşməncilik

Əlbəttə, təkidlə deyə bilmərəm ki, hə, ermənilərin hamısı, bütün əhalisi bize qarşı düşməndi, düşmən mövqeyindədir. Amma, gəlin fikir və düşüncələrimizi, olub-keçənləri, hadisə və əhvalatları basdırığa salmayaq, mümkin dərəcədə onları ardıcılıqla, tələsmədən izah edək.

Azərbaycan vətəndaşlarından hansı birindən soruşsan ki, şəxsən sən ermənilər tərəfindən zəbt edilmiş torpaqların işğal ilə, başqa sözle desək, işğal faktı ilə razılışarsanmı? - hamı qətiyyətlə cavan verir: "Yox". Bəs necə oldu ki, torpaqlarımız çox asanlıqla işğal altına düşdü?

Axi, biz neçə illərdi dost idik? Biz onlarla bir süfrədə çörək yeyirdik, araq içirdik? Bir-birimizin xeyir-şərində fəal iştirak edir-

dik. Evinizin küleş damını dəyişmək üçün hətta şifer də almağa pulum çatdı.

Evimizdən, həyətimizdən addım-addım arxaya çəkilirdim - sallamaları, tiri və direyi təzəcə dəyişilmiş, damı aq şiferlə örtülmüş evimizə tamaşa edirdim. Baxırdım və özümü dünyanın en xoşbəxt adamı hesab edirdim. Çünkü bu ikimətəbeli, daş evi atamla anam yenice ailə quranda tikmişdilər. Özüm və qardaşlarım hamısı, bax, bu dağların döşündə tikiilmiş məkanda dünuya göz açmışdır. Olan-olmazı əynimə keçirib, məhz bu evdən məktəbə getmişdim. Kədərlə və qəmli anımlımla yanaşı, bu evdə çoxlu-çoxlu xoş günlərim də keçmişdi. İlahi, sənə min şükr, evimiz necə də gözəldi, yaraşıqlı! Anam taxta döşəməli, damı təzə vurulmuş evdə yaşayacaq, dincələcək!

...Dünyanı dolaşırdım. İnsanlardan küsəndə, inciyende, kimse ürəyimə toxunanda qaçırdım kəndimizə, həyətimizdə əyleşirdim. Uşaqlığımı, yeniyetməliymi yadına salırdım. Anamı, onunla keçirdiyim günlərimi xatırlayırdım. Durulurdum, gürrahlaşdım, özümü dünyanın xoşbəxt insəni hesab edirdim.

...İndi hara gedim? Kimin darvazasını döyüm? Dünyanın heç bir yerində - nə soyuq Rusiyada, nə də Ukraynada, Malayziya və Şotlandiyada, Almaniya, Baltıktrafi ölkələrdə, Moldova və Gürcüstanda, Abxaziyada Veysəlliideki qədər gözəl və rahat şəraitli ocağa rast gelməmişəm. Başqa məməkətlərde gecəlediyim evlərin heç birinin divarları canımı qızdırımayıb. Mənən, ruhən sakitləşirdim.

Atamın, anamın əllerinin hərəreti hopdurulmuş divarlarına baxırdım - anamın, qardaşlarının irilmiş sıfətləri, qonum-qonşuların gül üzərlərini gözlərim qabağına gelirdi. Ailəmizdə var-dövlət heç zaman xoşbəxtlik və bəxtəverlik meyari olmayıb. Adı şəyərən sevinmişəm - anamın, qardaşlarının təbəssümündən, "Təpəl"in, qoyunların gövşəmeyindən, yaz gələndə qapımızdakı cüt tut ağaclarının qol-budaqlarının tumurcuqlamasından.

Dönüklük və düşməncilik

Əlbəttə, təkidlə deyə bilmərəm ki, hə, ermənilərin hamısı, bütün əhalisi bize qarşı düşməndi, düşmən mövqeyindədir. Amma, gəlin fikir və düşüncələrimizi, olub-keçənləri, hadisə və əhvalatları basdırığa salmayaq, mümkin dərəcədə onları ardıcılıqla, tələsmədən izah edək.

Azərbaycan vətəndaşlarından hansı birindən soruşsan ki, şəxsən sən ermənilər tərəfindən zəbt edilmiş torpaqların işğal ilə, başqa sözle desək, işğal faktı ilə razılışarsanmı? - hamı qətiyyətlə cavan verir: "Yox". Bəs necə oldu ki, torpaqlarımız çox asanlıqla işğal altına düşdü?

Axi, biz neçə illərdi dost idik? Biz onlarla bir süfrədə çörək yeyirdik, araq içirdik? Bir-birimizin xeyir-şərində fəal iştirak edir-

dik? Görünür, ermənilərin müyyən zümrəsi bizimlə dostluq ediblər, başqa bir zümrəsi isə başqa şeylər haqda düşünnüblər. Birdən-birə dostluğumuza, qonşuluğumuza zərbə vurdu. Birdən-birə niyə?

Yaxşı yadimdadır, Şəfi dayimin, Cavad dayının qonşu erməni kəndlərində - Çartazda, Martunidə, Sos və Məşədkəndə, İsfahanda məhrəban, illərin süzgəcindən keçmiş dostları vardi. Qonşu Çartaz kəndindən Sərkis kirvə Şəfi dayıyla az qala qardaş idilər, ailəvi dost idilər. Mən ötən əsrin əllinci illərinin ortalarında, axırlarında Sərkis kişini ailəsi, oğlanları və qardaşları ilə birgə dayımgildə qonaq qismində görmüşəm. Hətta, Veysəlliide Şəfi dayı ilə Sərkis kirvənin dostluğuna, məhrəbanlılığına paxılılıq edən adamlar da çoxdu.

Kəndin başqa bir ağsaqqalı - Firudin Qurbanovun da Çartazda kirveleri çoxdu.

Bizim camaatın mal-qarası tez-tez qonşu kəndin təsərrüfatlarına ziyan vururdu. Qonşu Çartaz kəndinin, "Kommunizm" adına kolxozun da özünün xüsusi qanunları, qərarları, ümumi təsərrüfatı ziyan vuran heyvanlara, onların sahiblərinə qarşı cərimələri çoxdu, sərtdi. Bəzən bu, ilk növbədə çox sadə görünən hadisənin içində də ilan kimi qabığını tez-tez dəyişən erməni xisleti, hiyəsi vardi. Onlar təsərrüfatlarına ziyan vuran Veysəlli camaatının heyvanlarını tövləyə salıb ölüncə döyürdüllər, şil-küt edirdilər. Mal sahibi həm təsərrüfatı ziyan vurmuş heyvanın cəriməsini ödəyirdi, həm də qəsdən şikət edilmiş, iki-üç günün içindəcə sağlamlığını itirmiş malına sahib çıxırdı.

Ümumiyyətlə, qonşu təsərrüfatlarına ziyan vurmuş mal-qarən geri qaytarmaq qaydası üzüdü və təhqiredicidiyi. Uzun-uzadı yazışmalar, get-gellər. Qatı cinayət törətmüş adamlar hansı inzibati və hüquqi prosedurlardan keçirsə, qonşu təsərrüfatı ziyan vurmuş heyvanların sahibləri də o əzabı çekirdilər. Günlərlə Çartazda gedib-gələrdilər. Hə, bayaqdan bəri mən neyə oxuculara çatdırmaq istəyirəm?

...Qonşu Çartaz kəndinin kolxoz sedri, Sosialist Əməyi Qərəmanı Suren Adamyan (ona el arasında adamyeyən də deyirdilər) inqilabdan qabaq (1920) Şəfi dayım və Firudin Qurbanovla birgə muzdurluq, çobanlıq etmişdilər. Bu kişiler bir-birlərinin hələ yeniyetmə, cavənlilik etmişdilər. Hər qarış torpaqda, hər addımda bizim nəfəsimiz duyulur.

Dünyanın bir çox yerlərində qonşu qonşu ilə, qonşu ölkələrin bəri o biri ilə yola getmir, münaqışlılığından qalxır. At ilxiləri bu dərədən, o biri dərələrə qaçıblar. Cavanlar məşhur Qarabağ atllarıyla çıxıblar. Adlarını çəkdiyim, çəkmədiyim yerlərdə bizim abidərimiz, qəbiristanlıqlarımız mövcuddu. Hər qarış torpaqda, hər addımda bizim nəfəsimiz duyulur.

Bu mənaqışlərin, qonşu davalalarının sapını uzun-uzadı çözələmək fikrində deyiləm. Bu mənaqışlərin mərkəzində çoxlu-çoxlu düyünlər, ilmələr mövcuddu. Amma mən onu dəqiq biliyəm ki, on səkkizinci əsrin əvvəllərində, ortalarında ermənilər Osmanlı Türkiyəsindən, İrandan, Suriya və dünyanın başqa-başqa bölgələrindən Azərbaycana, Qarabağ gəliblər, köçürülüblər. Həç uzağa getməyək, tarix-nadır də açmağa ehtiyac yoxdur.

Veysəlliye qonşu kəndlərin adları buna yaxşı sübutdur: Çartaz, Məşədkənd, İsfahan, Qırmızı kənd. Fərhad oğlu Şəfi ipək kimi, üzüyolandı. Mal-qarası qonşu təsərrüfatına ziyan vurmuş adamlar onu əldən salırdılar, xahiş-minnət edirdilər. O da naəlac qalib tez-tez dostunun yanına gedirdi və buna oxşar xahişlər edərdi.

Amma Firudin kişi Şəfi dayımdan fərqli olaraq hər edilən

xahişə görə Suren Adamyanın yanına getmirdi. Xahiş "limiti" qurtardımı - nə illah eləsəydi də, o tərəflərə ayaq basmırı.

İnsanın təsadüfen əlindən xata çıxar - hirslenərsən, özünü idarə edə bilməzsən, kiməsə bir şillə vurarsan, onun ünvanına nələyiq kəlmələr işlədərsən. Təhqir etdiyin adamdan üzr isteyərsən, barışarsan və bununla da anlaşılmazlıq sona çatar.

Ermənilər Azərbaycana, Azərbaycan Respublikasına qarşı ərazi iddiası qaldırmaqla, sözün birbaşa mənasında, bize şillə vurmayıblar ha, bizi - bütün azərbaycanlıları, Azərbaycan vətəndaşlarını üreyində yaralayıblar. Qarabağ torpağı azərbaycanlılarının, Azərbaycan vətəndaşlarının özüdü, taleyidi, həyatı və mənəviyyatıdır. Bu xalq, bu ölkənin vətəndaşları Qarabağsız, o torpaqlara sahib olmadan inkışaf edə bilərik? Bir ucu Gəncəbasardan tutmuş, ta Zabux dərəsinə kimi, o tərəfdən Zəngəzur, Şahbuz, Batabata kimi hamısı Qarabağdı, Qarabağ ərazisidi. Xındırıstandan qalxırdın Şuşaya, oradan Laçına, Laçından o tərəflərə - daşlıqyalı, narahatollarla qalxırdın Şahbuza, Şahbuz yaylaqlarına.

Vaxtilə dağ yollarıyla Pənah xanın, İbrahim xanın ailəsi, usaqları - bütün Qarabağ eləti yayaqlarda, Gorus və Qafan çəmənlərindən qızıl qızıl qır